

D.Mutalova
G.Tojiboyeva D.Maxmudova

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIKA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

D.Mutalova, G.Tojiboyeva, D.Maxmudova

MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIKA

Darslik

**Chirchiq- 2022
«History and page»**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

AXBOROT RESURS MARKAZI

UO'K: 373
KBC: 74.1
M-91

D.Mutalova, G.Tojiboyeva, D.Maxmudova/ Maktabgacha ta'limda pedagogika/ Darslik. – Chirchiq: «History and page», 2022. – 188 bet.

Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqloq g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi. Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati – uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni harajatlilgisi bo'is didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu o'quv qo'llanmada shular yoritib berilgan.

Taqrizchilar:

A. A. Abdullayev - Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri, dotsent.

T. L. Xurvaliyeva – Nizomiy nomidagi TDPI doktori, p.f.n., dotsent.

ISBN 978-9943-9240-4-8

© D.Mutalova va b., 2022
© «History and page», 2022

Maktabgacha ta'lim tarixi. Maktabgacha pedagogikaning asoslari. Maktabgacha pedagogikaning predmeti, obyekti, maqsad va vazifalari. Maktabgacha pedagogikaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Reja:

1. Pedagogika ijtimoiy-siyosiy fan sifatidagi tarixi
2. Pedagogika fanining asosiy vazifalari va kategoriyalari.
3. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi.
4. Pedagogika fanlari tizimi.

1. Pedagogika ijtimoiy-siyosiy fan sifatidagi tarixi.

Pedagogika (yunoncha paidagogike bo'lib, paidagogos "bola" va "etaklayman") ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyalari, muayyan jamiyatta yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berilishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan.

Didaktika ta'lim nazariyasi, yunoncha didaktikos "o'rgatuvchi", didasko "o'rganuvchi" ta'limning nazariy jihatlari, ta'lim jarayonining mohiyati, umimoyllari, qonuniyalari, o'qituvchi va o'qituvchi faoliyatlarini, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakli, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashirish yo'llari va hokazo muammolarni tadqiq etadi.

Ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra umumiy va maxsus kabi turlarga ajratiladi. Umumiy ta'lim har bir shaxsning kamol topishi hamda u tomonidan hayotiy faoliyatni tashkil eta olishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni berishga yo'naltiriladi. Umumiy ta'lim asosida o'zlashtirilgan ma'lumotlar kelgusida shaxsning kasbiyMaktabgacha pedagogikaning asoslari. Maktabgacha pedagogikaning predmeti va vazifalari.

Ta'lim, shuningdek, turli darajadagi ta'lim dasturlarini amalga oshirishiga ko'ra maktabgacha ta'lim, umumiy o'ra ta'lim, o'ra maxsus, kasb hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash hamda maktabdan tashqari ta'lim kabi turlarga bo'linadi.

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismlardan biri bo'lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakli, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.

Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyog'arashini tarkib topitirish jarayonidir.

Ijtimoiy tarbiya aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, iqtisodiy, huquqiy, ekologik va jinsiy tarbiya kabi yo'nalishtalarda tashkil etiladi. Ijtimoiy tarbiya va

uning bosqichlari. Insoniyatning yashash uchun kurashish va turli tabiiy ofatlardan himoyalaniish yo'lda olib borgan harakatlari tarbiya g'oyalariining shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan.

Ibtidoiy jamoa tuzumida odamlarning guruh-guruh bo'lib hayot kechirishi sababli bolalarga tirikchilik o'kazish yo'lidagi faoliyat (o'simlik mevalari, ildizlarini terish, hayvonlarni ovlash)ni tashkil etish borasidagi tajribalarni o'rgatish guruh a'zolari tomonidan birdек amalga oshirilgan. Bilimlar, aksariyat hollarda, mehnat va o'yin jarayonlarida o'zlashtirilgan. Mehnat faoliyatini tashkil etish jinsiy harakatlarga ega bo'lganligi bois o'g'il va qiz bolalarni tarbiyalashda o'ziga xos jihatlari ko'zga tashlangan.

Oila, xususiy mulk va davlatning paydo bo'lishi ijtimoiy tarbiya mazmunida ham tub o'zgarishlarning sodir etilishi, quldorlarning paydo bo'lishi olib keldi. Aynan mana shu davrdan tarbiya jamiyatining ijtimoiy talab va ehtiyojlari asosida yo'lga qo'yila boshladi. Erkin fuharolarni tarbiyaning maqsadi, vazifalari, mazmuni va vositalari borasidagi fikrlar Demokratik, Platon va Aristotelning asarlarida muhim o'rin egallagan. Mutafakkirlarning asarlarida ushbu fikrlar mustaqil pedagogik nazariya sifatida emas, balki falsafiy harashlar yoki jamiyatni tashkil etish loyihasining muhim komponenti tarzida bayon etilgan. Ushbu davrda tabiiyijimoiy fanlar tizimi shakllanishi uchun boshlang'ich asoslar qo'yildi.

Quldorlik tuzumida erkin bo'lmagan kishilar (qullar)ning haquhuqlari cheklanganligi bois tarbiya tizimi faqatgina quldorlar, ularning farzandlari uchun xizmat qilgan.

Quldorlik tuzumi o'rinda shakllangan feodal tuzumda pedagogik g'oyalar feodal manfaatinii ifoda eta boshladi. Mazkur davr pedagogik jarayoni tashkil etishda diniy g'oyalar yetakchi o'rin egallashi bilan tavsiflanadi.

Sharq Uyg'onishi deb nom olgan tarixiy jarayon aynan feodal tuzumi - o'rtalar asrlar davrida sodir bo'ldi. Sharqda buyuk allomalari - Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayqon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, G'arbda esa T.Mor, T.Kampanella, E.Rotterdamskiy, F.Rable, M.Monten' va boshqalar tomonidan har tomonlama rivojlangan, ruhiy va jismoniy jihatdan sog'lom, antik dunyo va burjaziya davri yutuqlari asosida ilmiy bilimlarni o'zlashtira olgan shaxsni tarbiyalash g'oyasi ilgari surildi va puxta asoslab berildi.

Savdo, hunarmandchilik va manufaktura negizida rivojlanib borayotgan ishlab chiqarishni yanada takomillashtirish yo'lidagi amaliy harakatlari bu boradagi muvaffaqiyat murakkab texnikani boshqara oladigan shaxsni shakllantirish evaziga hal etilishi tasdiqladi. Mazkur davrda ilg'or, progressiv pedagogik g'oyalar ilgari surildi. Aksariyat g'oyalar mazmunida bilim olishga nisbatan ijtimoiy tenglikni qaror toptirish borasidagi qarash o'z ifodasini topdi.

Aynan shu davrda pedagogika fani asoslari muayyan tizimga solindi va ilmiy jihatdan asoslandi. Bu o'rinda pedagogika fani rivojiga o'zining munosib hissasini qo'shgan mutafakkirlari: G'arbda - Ya.A.Komenskiy, D.Didro, J.J.Russo, F.Feobart, V.V.Distserveg, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy, Sharqda I.Ibrat, S.Siddiqiy, A.Shakuriy, S.Ayniy, A.Avloniy, A.Fitrat, H.H.Nizoziy, M.Abdurashidov, M.Behbudiyalar shaxsiga ta'lim berish va uni tarbiyalash borasidagi qarashlarni yanda boyitdilar hamda ta'lim tizimiga ilim-fan, texnika yangiliklarini tadbiiq etish, o'qitishni yangi tizim (izchil, uzluksiz, moslangan) asosida tashkil etish kabi g'oyalarni ilgari surdilar. Sobiq Sho'ro davrida pedagogika fani mazmunan ilim-fan, texnika va texnologiya yutuqlari asosida boyidi, ta'lim muassasalari tizimi shakllantirildi, shuningdek, har tomonlama (garmolik) rivojlangan shaxsni shakllantirish nazariyasi asoslandi. Hozir, mazkur nazariya g'oyalarini amaliyotga tadbiiq etishning puxta asoslangan mexanizmi yaratilmadi.

XIX asrning ikkinchi yarmi - XX asrda Shveysariya, Angliya va boshqa Yevropa mamlakatlarida nemis pedagogi Fridrix Froebelning maktabgacha tarbiya nazariyasi keng ommalashdi. Pedagogika tarixida Froebelning ahamiyati shu bilan belgilandiki, u maktabgacha tarbiya nazariyochisi bo'lgani holda maktabgacha pedagogikani mustaqil fan tarmog'iga ajratishga ko'maklashdi. U ilk bor "bolalar bog'chasi" tushunchasini muomilaga kiritdi.

Tarbiyaning maqsadi bolalarni jamiyatda ma'lum bir o'ringa tayyorlash yoki ularni yoshligidan kasb-hunarga o'rgatish yemas, balki har bir bolaning rivojlangan shaxs bo'lishiga imkon berishdir. Bu faqat fikrlash va harakat, bilim va harakatlari, bilim va mahorat o'rtasida ajralmas aloqani yuzaga keltirsa bo'ladi. Nemis pedagogi Fridrix Vilgelm avgust Froebel (1782-1842) o'z hayotini bolalarga bag'ishladi va u umumrivojlantiruvchi qo'llanmalar guruhini asosida maktabgacha ta'limning aniq tizimini ishlab chiqdi. Bolalik haqidagi qarashlari tufayli bog'chalar dunyoda birinchi marta paydo bo'ldi, chunki biz ularni o'z vaqtida bilamiz. Barcha zamonaviy usullar F.Froebelning pedagogik qarashlaridan olingan. Asosiy tamoyillari bo'lgan va qolaversa: ta'lim-tarbiya yagona tizim sifatida, uning roli bolaning tabiiy sifatlarini rivojlantirish, bolaning o'z-o'zini rivojlantirishga ko'maklashishdan iborat. U bolaga tabiiy ravishda atrof - muhitni o'rganish, yaratish, aylanitirish imkoniyati beriladi va ularning barchasi bola uchun eng yaxshi tarzda o'yin orqali amalga oshiriladi.

Friedrich Froebel ta'lim maktabi 250 yoshdan oshganiga qaramay, butun dunyoda esda qoladi va e'zozlanadi. Bolalar bog'chasi deb nomlangan maktabgacha ta'limning davlat tizimini yaratgan bu ajoyib nemis o'qituvchisi edi.

Froebelning rejasiga ko'ra, bolalar bog'chasi to'rtta muassasadan iborat bo'lishi kerak:

- > yosh bolalar tartibiyati uchun namunali muassasa;
- > bolalar "bog'bon kizlar" ta'lim va tarbiya muassasasi;
- > foydali bolalar o'yinlarini targ'atish uchun muassasa;
- > ota-onalar, tarbiyachilar va bolalar bog'chasi tarbiyalanuvchilari o'rtasidagi davriy mulqot.

"Blankenburg nemis bolalar bog'chasi haqida hisobot" risolasida, Froebel tushuntirdi: bolalar bog'chasining maqsadi nafaqat maktabgacha bolalar muassasida bolalarni nazorat ostiga olish, balki ularning xissiy ruhini rivojlantirish oshirish, ularning jismonan rivojlantirish, his — tuyg'ularini rivojlantirish va aqllarini rivojlantirish, tabiat va odamlar bilan tanishtirish hayotining asl manbaiga qalbini yo'naltirish.

Froebel nutqini ta'limning yeng muhim omili deb hisobladi. Uning fikricha, o'yin albatta subbat yoki qo'shiq bilan birga bo'lishi, bolalarga esa gapirish imkoniyati berilishi kerak. Froebel o'zining pedagogik qarashlarida hayot va borligining umuminsoniyligi nazariyasidan davom etdi: "har bir narsada abadiy qonun hukm suradi." Ta'lim va tarbiyani barcha yoshdagi ta'lim muassasalarining yagona tizimi shaklida tashkil yetish taklif yetildi.

Ta'lim qonunlari Froebel tomonidan "insondagi ilohiy tamoyilning o'z-o'zidan paydo bo'lishi." Boshqacha qilib aytganda, uning rivojlanishida bola inson ongi rivojlanishining tarixiy bosqichlarini ijodiy takrorlaydi. Asosiy pedagogik tizim-o'yin nazariyasi. O'yin — ichki dunyodan tabiatga ko'prikdir.

Froebelning fikriga ko'ra, bola tabiiy ravishda to'rtta instinktga ega: faoliyat, bilim, badiiy va diniy. Faoliyat instinkti, yoki faoliyat, bitta ijodiy ilohiy tamoyilning boladagi namoyon bo'lishidir; bilim instinkti insonga barcha narsalarning, ya'ni yana Xudoning ichki mohiyatini bilishga xos bo'lgan intilishdir. Froebel bolaning rivojlanishida ta'lim-tarbiyaning rolini diniy va mistik asoslab berdi, o'z-o'zini rivojlantirish g'oyasini boladagi tabiiy prinsipni aniqlash jarayoni sifatida talqin etdi.

Bolalarning har tomonlama rivojlanishi ularning jismoniy rivojlanishidan boshlanadi va tana parvarishi psixik rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Froebel barcha a'zo va organlarning asta-sekin mustahkamlanishi va rivojlanishi uchun bolaga harakat, o'rta o'qatlash va qulay kiyim berish yerkunligini tavsiya qildi. Har qanday faoliyat turiga ahamiyat berildi: o'yinlar, ritmik harakatlilar, qurilish yasash oddiy qishloq xo'jaligi ishlari, sayr.

Froebel "bolalar rivojlanishining eng yuqori bosqichi" o'yimini ko'rib chiqdi. U o'z nazariyasini ishlab chiqdi, ochiq o'yinlarni to'plab, metodik jihatdan shartladi. O'qituvchi o'z amaliyotida turli ko'rgazmali, mehnat darslarini ommiyam, qat'iy tartibga solingan tizimda olib bordi. Uning mohiyatini ochib bergan Froebel bola uchun o'yin-bu instinkt, uning asosiy faoliyati, o'zi yashayotgan muxit, o'z hayoti yekunligini isbotladi. Bola o'zining ichki dunyosini tashqi qiyofasi orqali ifodalaydi. O'qituvchi hayotini, onaning g'udakka bo'lgan if'omxo'rligiga taklid qilish, bola o'zida tashqi narsalarni tasvirlaydi, lekin bu faqat ichki kuchlar tufayli amalga oshishi mumkin.

Froebel ham o'yinni axloqiy tarbiya vositalaridan biri deb hisoblab, jamoaviy va individual o'yinlarda kattalarga taqdim qilib, bolaning axloqiy xati-harakat qoidalari va me'yorlarida tasdiqlanishiga ishonib, uning irodasini tarbiyalaydi. Bundan tashqari, o'yinlar bolalar ijodiyoti uchun zarur bo'lgan tasavvur va tasavvurlarning rivojlanishiga yordam beradi.

Froebelning fikriga ko'ra, ta'limning o'zi "bolalarning ikkinchi davri" bilan boshlanishi kerak (bir yildan keyin), siz bolaning irodasining namoyon bo'lishiga rahbarlik qilishingiz va uni narsalarning soni va xilma-xilligi tushunchalari bilan tanishtirishingiz mumkin.

Tarbiyaning vazifasi o'yiniga to'g'ri yo'naltirish berish va asta-sekin o'yin orqali bolaga tabiat tomonidan beriladigan hamma narsani rivojlantirishdan iborat. Bu hech qanday majburlashni talab qilmaydi — agar u o'zini tushunsa, bolani nima qilishga undash kifoya.

Xususan, Froebel tabiiy Fanlar bilan tanishishning ahamiyati haqidagi g'oyani ishlab chiqdi: hayot tabiatda yeng aniq va xilma-xil ifodalanadi, shuning uchun har kim tabiatni kuzatish orqali hayot g'oyasini yeng oson o'rganishi mumkin.

Hayotni tushunish, uni rivojlantirish va tashkil yetishda "xilma-xillikda birlik" tushunchasiga alohida o'rin beriladi. Tarbiyaning vazifasi inson qalbiga singdirilgan birlikni rivojlantirish va uni mumkin bo'lgan yeng mukammal xilma-xillikka aylantirishdir.

Bolada rivojlanishni istagan narsa allaqachon uning tabiatida bo'lishi kerak. Mukammal birlikni yaratish uchun barcha inson navlari bir vaqtda va bir xil darajada rivojlanib, bir-biriga uyg'un munosabatda bo'lib turishi zarur. Instinktadan asta-sekin his qilish va keyin onga va irodaga o'tib, bola rivojlanishining har bir bosqichida faqat nimani tushunishi, o'zlashtirishi va qayta ishlashi va keyingi bosqichga tayyorgarlik vazifasini o'tashi kerak.

Shubhasiz, Froebel noyob pedagogik sezgi va qobiliyatga ega edi. Zero, o'zida XIX asr boshlarida maktabgacha tarbiya degan narsa yo'q edi. Lekin maktablar bor edi, guruhlarda yosh bolalar bor edi. Bu yangi munosabatlilar, bolalar